

часто вели розмови про жорстокий гортистський режим, можливість переходу через кордон. Іван Свинець (так звали гостя) сказав, що вирішив вночі здійснити свій задум. Домовились, що йдуть разом. До кордону було рукою подати: з Торуна добрались до Тітківців, а там й до Семичова недалеко. Ледве пробирались хащами в темряві. І ось оклик прикордонників: „Крок вліво або вправо – смерть!”. „Порушникам” кордону наказали йти прямо, а в тих й гадки не було тікати. Раділи, що все склалось добре (не знали, що чекає попереду).

У Вишкові, на лісопильному заводі, Іван Васильович зустрів земляків з Лозянського, Репинного. Недовго їм судилось попрацювати на заводі, згодом їх перевели в Людвиківку, а звідти на машинах – в Сколе. Там Савинець зустрів знайомих із Синевирської Поляни, які всією сім'єю перейшли кордон. Раділи зустрічі, сподіваючись на краще завтра. „В Сколе ми пробули два тижні, - згадує Свинець. – Ночували в будинках, що нагадували гаражі. На одному з стовпів була прибіта табличка „Генерал Прхала”. До війни він командував дивізією в Кошице. Однак і тут нас довго не тримали – повезли до Бердичева”. Ось тут і почались митарства, з'явився неспокій за майбутнє. Мріяв на краще не судилось збутися: терновий шлях привів до Старобільська, де Савинцю за нелегальний перехід кордону „дали” три, а священику – п'ять років ув'язнення. Останньому дісталось більше тому, що він був грамотний. Сталінські сатрапи враховували навіть таку „дрібницю”.

... Івдельський табір в Свердловській області непривітно зустрів Савинця. Тільки тепер він зрозумів, що необдумано піддався на спокуси вільного, щасливого життя в країні тоталітаризму... Йшов січень 1941 року. Тріскучі морози, виснажлива праця на лісозаготівлі, недоїдання робили свою чорну справу. Люди мерли, як мухи. Боляче було дивитись на 13-14-річних „злочинців”, які трудилися нарівні з дорослими і стійко переносили труднощі табірної життя. В їх очах таїлись біль і смуток. Серце обливалось кров'ю: „А за що страждають ці невинні душі?”. Нерідко за день десятки з них залишались в кучугурах спати вічним сном.

„У 1943 році до нас дійшли чутки про створення чехословацького корпусу під командуванням Л.Свободи, - говорить Іван Васильович. – Звичайно, що всі ми погоджувались стати до його лав, аби тільки вирватись з табірної пекла”. Історики зараз стверджують, що основний склад його становили закарпатці. Однак Савинця, перш ніж оформити бійцем вищеназваного корпусу, направили в Казахстан для так званої „перевірки”. Тут він трудився в господарстві, підпорядкованому НКВС. У місцевому військ комісаріаті Свинець врешті-решт домігся свого: одягнув згодом військову форму. Його ратні дороги пролягли від Єфремова до Золочева Львівської області. Отут в результаті важкого поранення став інвалідом другої групи.

В післявоєнні роки трудився на різних ділянках господарства: в Буштинському та Між гірському лісокомбінатах. Зараз на заслуженому відпочинку. Однак ветерана яtring старі рани, несправедливе ставлення до нього, бо ніхто не хоче по-справжньому зайнятись відшкодуванням моральних збитків, нанесених „батьком народів” і його „майстрів заплічних справ”. Час лікує рани: душевні й фізичні, якщо утверджується соціальна справедливість. Але треба, аби жертви сталінських репресій відчували підтримку як з боку органів влади, так і кожного з нас.

ФЕДІР БОБЕР

Кілька років тому один з моїх друзів, колишній воїн-афганець Олександр Бобер, нібито між іншим, показав мені фото свого стрийка. На ньому був зафіксований

справжній велетенський вишиваний сорочці та офіцерських галіфе. Правду кажучи, я не звернув на це великої уваги, та й Олександр не вдавався у деталі. Мені тоді й на гадку не спадало, що з поживклої фотокартки на мене дивився карпатський січовик, причому один з активних членів січової організації, а потім – жертва сталінізму...

Спогадів про нього майже не збереглося: єдиним фактичним матеріалом мені послужив архів колишнього КДБ, за що я вдячний їхнім керівникам. Федір Бобер народився 13 жовтня 1908 р. в Міжгір'ї, колишньому Воловому. Після закінчення шести класів народної школи пройшов дворічний курс так званої горожанки. Погодьтеся, що на той час така людина вважалася досить освіченою. Ті скупі відомості, що ми про нього маємо, свідчать про те, що Федір з дитинства полюбив поезію, багато читав. У його особовій справі знайдено кілька написаних від руки віршів. Хто автор – нам невідомо, але написані вони в дусі 39-го року.

Напередодні служби в армії здобув професію пекаря і до 1929 р. працював у пекарні власника В.Гнепи. З 1929 по 1931 роки – рядовий чехословацької армії. Читачам, мабуть, відомо, що в 20-30-х роках в Закарпатті діяло понад 30 політичних партій, які притримувалися різних програм і платформ. Саме в 30-х роках і Ф.Бобер стає членом соціал-демократичної партії. Степан Росоха писав про цю партію, що вона „в своїх початках здобула для себе певну частину української інтелігенції. І не дивно. Вона вже спочатку була чисто українська...”. Але наприкінці 30-х років партія, за словами С.Росохи, „все більше віддалялася і від формального українства” і фактично стала виступати проти Августина Волошина та очолюваної ним „Свободи”. Та на той час Ф.Бобера вже не було у її складі.

1938-1939 роки... На Закарпатті велике політичне піднесення. Виникає Українське Національне Об'єднання на чолі з Федором Ревам, створюється Карпатська Січ. Її загони кількісно зростають на очах. Федір Бобер не залишається осторонь цього процесу і теж записується в Карпатську Січ. У нас є цікавий документ – посвідчення, видане Ф.Боберу полковником Михайлом Колодзінським – Гусаром і поручником Петром Чорним, згідно з яким він призначається десятником Січі. Нам відомо, що в Січ записався і його брат Юрій. Але коли прийшов час захищати молоду Карпато-Українську державу, доля розвела братів. Юрій поїхав до Німеччини на заробітки. З Берліна він писав Федорові листи, в яких розповідав про своє життя за кордоном. Уже пізніше, під час арешту, Федір Бобер скаже: „мої брати в 1939 році виїхали на роботу до Німеччини. Я одержав листа, в якому вони пишуть, що працюють і живуть добре, заробляють 9-10 марок в день”. Тепер нам відомо, що Гітлер, загриваючи з урядом Карпатської України, намагався зробити видимість бажання допомогти йому, зокрема в працевлаштуванні тутешнього населення. Ця проблема для уряду Волошина стала особливо відчутною, коли від Закарпаття відпали промислові його райони. Коломийський журнал „Жіноча доля” опублікував статтю „Дещо про Підкарпаття”, в якій говорилося, що „уряд Німеччини забрав до себе дві тисячі робітників на сезонні роботи”. Серед них були і два брати Федора Бобера.

А Федір Бобер тим часом проводив велику пропагандистську роботу по залученню людей до Карпатської Січі, по агітації перед виборами до Сойму. Житель Лозинського В.В.Пилипчинець розповідав мені, що саме Федора та його брата Юрія в 1938 р. найчастіше бачили в їхньому селі. Федір завжди ходив у січовій формі, підтягнутий. У Лозинському сформувався ядро інтелігенції на чолі з інженером Гогіним, вчителем Прусак. Часто приїжджав Й.Дудикевич. Всі вони добре знали і поважали за працездатність Федора Бобера. Він, як і його старший товариш Степан Фігура, не взяв участі в бою на Красному полі. Немало роботи було вдома, а коли Карпатська Україна стогнала під чоботом окупанта, Федір Бобер, щоб уникнути репресій, вирішив нелегально перейти кордон. Хоча на слідстві він буде запевняти, що

не це, а небажання служити в угорській армії примусило його піти на такий крок, але... Ми добре знаємо, яка доля чекала січовиків після встановлення фашистської диктатури.

5 червня 1940 р. Федір Бобер дав такі відповіді на запитання, поставлені перед ним слідчим. Наводимо їх із незначними скороченнями.

Питання: Що змусило Вас до нелегального переходу державного кордону з Угорщини в СРСР?

Відповідь: Небажання служити в угорській армії. Я домовився із своїми товаришами, вирішив перейти в Радянський Союз, оскільки в угорській армії служити було погано. Там б'ють, про що мені розповідали товариші, які служили в армії.

Питання: З ким Ви говорили про свій намір перейти в Радянський Союз?

Відповідь: 17-18 травня 1940 року я з Іваном Чепарою був на квартирі Михайла Чепари. Говорили про те, як перейти кордон і домовились, що краще було б перейти саме в СРСР. Чепара говорив, що в Радянському Союзі можна знайти роботу і взагалі там краще жити, ніж в Угорщині.

Історична довідка: До 1938-1939 років багато закарпатців, перейшовши на територію СРСР, дійсно влаштувалися на роботу, однак, починаючи з 1939 року становище докорінно змінилося. Уряд Карпатської України пішов на зближення з Німеччиною в надії, що остання захистить наш край і це приведе до розквіту. Цей факт не міг не вплинути на пізніше ставлення радянських прикордонників до тих, хто нелегально перейшов кордон. З цього часу, а особливо після окупації краю Угорщиною, їх чекав скорий суд і, як правило, три роки таборів.

Відповідаючи на запитання слідчого, Федір Бобер розповідав, що „9 чоловік вирішили перейти кордон вночі 18 травня 1940 року. Зібралися у Марії Мазун і вранці вийшли в напрямку до кордону”.

Питання: За яким маршрутом Ви йшли?

Відповідь: Вийшли ми з Волового, йшли через гори лісами, не заходячи ні в які села.

Опору прикордонникам не чинили. Вони, навпаки, були щасливі, що швидко на них натрапили. В липня 1940 р. Ф.Бобер був доставлений у м.Сколе Львівської області. На традиційне запитання: „Від кого і які завдання шпигунського характеру Ви одержали?”, відповів теж традиційно: „Завдання шпигунського характеру не одержував”. І це було чистою правдою.

Выписка из протокола №123 Особового Сопещания при Народном Комиссариате Внутренних Дел СССР от 4 декабря 1940 г.: Бобер Федор Васильевич за нелегальный переход госграницы заключен в исправительно-трудовой лагерь на три года, считая срок с 19 мая 1940 года.

Справка на лишение свободы. Фамилия – Бобер. Имя – Федор. Отчество – Васильович. От метка о состоянии здоров'я – здоров. Санитарную обработку приведено. 27 июля 1940 г. Врач стрыйской тюрьмы (подпись).

Як проходило „табірне життя” Федора Бобера нам невідомо. А вигадувати нічого не будемо. Нам залишається тільки здогадуватися. Відомо тільки, що покарання він відбував у виправно-тркдовому таборі НКВС в Ухті – „Ухтажемлаг”. Про те, що життя його було там нелегким свідчить той факт, що Федір Бобер свої три роки не відбув. Федір Васильович Бобер 30 квітня 1968 р. згідно з постановою Президії Львівського обласного суду був реабілітований. Правда перемогла, хоча Ф.Бобер до цього часу не дожив.

1991 рік. Вечір пам'яті жертв сталінських репресій. Актівий зал Між гірського будинку культури заповнений сотнями людей з усіх сіл району. У виступах промовців засуджувався сталінізм, людиноненависництво, тотальний терор. У перерві мешканці селища мали змогу переглянути особисті речі репресованих, вдивитися в знайомі

обличчя на фотокартках. Більшості з них немає в живих. Вони навіки залишилися в чужій землі сталінського ГУЛАГу. Петро Бобер гортав справу свого брата. В нього сльози на очах.

- Петре Васильовичу, я напишу правду про Вашого брата. Це мій обов'язок історика.

- Миколко, вясни, де його могила. Згноїли іроди...

Я цього не вяснив. Це не так легко. Могили тоді насипали братські. Та й Петро Васильович, на жаль, цієї статті вже не прочитає. Його нещодавно не стало. Але її прочитають молоді, їм це буде корисно знати. Колись Альбер Кам'ю сказав: „Вмирати є сенс тільки за свободу, бо тільки тоді людина впевнена, що вона вмирає не зовсім”. Так, його будуть пам'ятати. Як пам'ятатимуть мужніх захисників Карпатської України, як пам'ятатимуть тисячі тисяч жертв сталінського комуністичного терору. На пам'ятниках та обелісках, споруджених на їх честь, будуть написані такі рядки: „Слава Україні!” – „Героям слава!”.

В'ЯЗЕНЬ БАГАТЬОХ ТАБОРІВ

Маючи відомості, що збираються матеріали про наших земляків, які потерпіли від сталінських репресій, нещодавно до мене звернулася людина, щоб розповісти про пережите.

... Перед нами, склавши руки на столі, сидить Михайло Лукович Желізняк. Спокійно, врівноважено розповідає про себе. Коли його розповідь наблизилася до кінця, важко було уявити собі, що ця людина, яка незабаром відзначить своє 70-ти ліття (стаття опублікована на початку 90-х років – М.В.), могла стільки пережити. І що цікаво, не почули від нього ані найменших дорікань, прокльонів. Він просто розповідав...

... 14 лютого 1924 року в сім'ї селянина з Синевирської Поляни народився син, якому дали ім'я Михайло. Сім'я Желізняків жила так, як сотні верховинців у період чехословацької влади. Минав час. Михайло і не гадав, і не думав, як складеться його життя, повне небезпек, страшних мук. Разом із своїм старшим братом Федором Михайло 12 жовтня 1939 р. нелегально перейшов кордон СРСР і зразу ж був заарештований. П'ять місяців його тримали в стрийській тюрмі, що була підпорядкована НКВС, де і проходило попереднє слідство. Тут вирішувалась подальша доля юнака. Почалися допити, на які Михайла викликали тільки вночі. Він був змушений, як і багато його товаришів, приховати від слідчих дійсну дату свого народження, адже неповнолітні не несли такої відповідальності, як дорослі. На запитання, чому перейшов кордон, відповів так, як говорили майже всі ті, що тікали від угорських гортистів. Від юнака важко було чогось добитись. Це добре розуміли і енкаведисти. І ось черговий допит...

„Як завжди, - пригадує Михайло Лукович, - мене розбудили вночі і повели на допит. В кімнаті стояв стіл, на якому лежав пістолет. Біля нього стояли двоє в формі НКВС. Почалося те, що було завжди. Запитання, відповіді, і раптом... Один з офіцерів, дивлячись прямо на мене, заявив: „Ми тебе передамо мадярам”. Він добре розумів, що це означало. Желізняк відповів, що таке станеться з ним хіба з мертвим. Як пізніше виявилось, ніхто нікого угорцям не збирався передавати, цим залякували ув'язнених. При наступній зустрічі офіцер з посмішкою на обличчі сказав, що він пожартував. Суд, який почався після п'яти місяців перебування в тюрмі, визнав, що Михайло Желізняк не може нести відповідальність нарівні з дорослими, бо ще малолітка. Але, все-таки, його включили до етапу і згодом він опинився в Кіровограді.